

НЕШИК Т. С.,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 343.195 : 343.16 (477)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИСЯЖНИХ ГАРАНТІЯМИ ПРАВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКУ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена актуальним питанням забезпечення присяжних встановленими чинним законодавством гарантіями прав щодо їх незалежності та недоторканності при здійсненні судочинства, а також проблемним аспектам і впливу на результати діяльності умов їх роботи й оплати за її здійснення. У статті доведено вплив відповідних аспектів на якість судового рішення суду присяжних.

Ключові слова: суд присяжних, судові рішення, гарантії прав присяжних, незалежність присяжних, недоторканність присяжних, оплата праці присяжних.

Статья посвящена актуальным вопросам обеспечения присяжных установленными действующим законодательством гарантиями прав по их независимости и неприкосновенности при осуществлении судопроизводства, а также проблемным аспектам и влиянию на результаты их деятельности условий работы и оплаты за ее осуществление. В статье доказано влияние соответствующих аспектов на качество судебного решения суда присяжных.

Ключевые слова: суд присяжных, судебное решение, гарантии прав присяжных, независимость присяжных, неприкосновенность присяжных, оплата труда присяжных.

The article is devoted to the pressing question of ensuring the jurors rights under current legislation related to their independence and inviolability in the judicial proceedings, as well as problematic aspects and influence of work conditions and fees on their performance. The article has proven the influence of relevant aspects on the quality of judgment by the jury.

Key words: jury trial, legal judgment, ensuring the trial jurors rights, jury independence, jury inviolability, juror fees.

Вступ. Якість судового рішення суду присяжних залежить від встановленого чинним законодавством алгоритму його ухвалення, який залежить від ряду організаційних, процесуальних і гносеологічних аспектів. Аналіз останніх досліджень вказує на очевидність впливу на судові рішення суду присяжних організаційно-правових аспектів його ухвалення, у тому числі щодо належного функціонування гарантії незалежності й недоторканності присяжних, а також забезпечення їх належними умовами роботи та оплатою праці. У роботі звертається увага на проблеми чинного законодавства щодо вирішення відповідних питань, а також визначено їх вплив на судові рішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження факторів впливу забезпечення реалізації присяжних гарантіями незалежності та недоторканності, умов їх роботи й оплати праці на результати розгляду матеріалів кримінального провадження в суді присяжних.

Результати дослідження. Законність ухваленого за участю присяжних судового рішення залежить від їх належного забезпечення гарантіями незалежності та недоторканності, що є невід'ємною ознакою правової держави та однією з фундаментальних засад демократичного суспільства, яке встановлюється з метою забезпечення і дії принципу верховенства права, а також реалізації права осіб на справедливе правосуддя.

У частині третій статті 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що на присяжних поширюються гарантії незалежності й недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя [1].

Відповідно до статті 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незалежність судді забезпечується в тому числі особливим порядком його притягнення до відповідальності [1].

Відповідно до статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя є недоторканим. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником [1].

Відповідно до частини четвертої статті 48, пункту сьомого частини першої статті 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини третьої статті 154 Кримінально-процесуального Кодексу України (далі – КПК), відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України [1; 2].

Водночас проблемним є питання визначення можливості та правомірності звернення Генерального прокурора України до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з клопотанням про відсторонення присяжного як судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, а відповідно, і прийняття Комісією рішення за результатами розгляду такого клопотання, оскільки, відповідно до пункту двадцять третього частини першої статті 3 КПК України та частини третьої статті 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжний за своїм статусом є суддею та на нього мають поширюватися гарантії незалежності та недоторканності судді.

Аналіз частини третьої статті 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» виявляє, що, з одного боку, поширення на присяжних гарантій незалежності та недоторканності суддів на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя не може зумовити проблему можливості звернення Генерального прокурора України до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з клопотанням про відсторонення присяжного як судді від посади у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності, оскільки період виконання присяжним обов'язку зі здійснення правосуддя можна тлумачити, як нетривалий проміжок часу упродовж однієї доби з моменту відкриття до моменту закриття судового засідання, що зрештою не може призвести до виникнення такої неоднозначної ситуації та певних труднощів, адже після закриття судового засідання гарантії недоторканності судді на присяжного вже не поширюється. Однак, з іншого боку, враховуючи всі стадії й особливості судового розгляду кримінального провадження, не можна виключати можливість, що присяжний (група присяжних зі складу колегії під час розгляду одного кримінального провадження) вчинить (вчинять) кримінальне правопорушення після виходу складу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку до моменту його проголошення.

А оскільки означена проблема в чинному законодавстві України не розв'язана, то вона потребує ретельного аналізу й обговорення. Достеменним є лише факт, що за період існування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України таких рішень не було.

Крім того, реалізація гарантій незалежності та недоторканності присяжних визначає положення щодо забезпечення в судах їх безпеки. Цей закон також передбачає, що за обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися й після закінчення виконання ним покладених на нього обов'язків [1].

У практиці судів до сьогодні не спостерігалось випадків замаху на безпеку присяжних, тим не менш, наявні у провадженнях судів резонансні та такі, що вирізняються своєю жорстокістю, справи можуть призвести до їх виникнення. Не випадково поширеною причиною відмови громадян від участі в суді присяжних є страх, пов'язаний з виконанням таких функцій та, на їх думку, неминучість помсти за невігідний певному колу осіб результат судового розгляду, на що вже зверталась увага науковців [3; 4].

Проблема набуває особливої гостроти у зв'язку із виключною підсудністю суду присяжних кримінальних проваджень щодо особливо тяжких злочинів, за які законом передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Як правило, у таких провадженнях обвинувачені та зацікавлені в його результатах особи, що перебувають на волі, належать до категорії осіб, здатних до вжиття крайніх заходів з метою отримання вигідного для них результату (погрози вбивством, катування, незаконного позбавлення волі або викрадення особи тощо). У всіх подібних випадках присяжним, а в окремих випадках і їх родичам, загрожує серйозна небезпека.

Саме тому Р.О. Куйбіда зазначає, що гарантії незалежності й недоторканності, встановлені для професійних суддів, мають поширюватись і на осіб, які здійснюють повноваження присяжних. Загальним має бути правило, що ці гарантії діють під час участі цих осіб у розгляді справ. Однак, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що існує загроза помсти особам, що раніше здійснювали повноваження непрофесійних суддів, то державний захист має надаватись і таким особам [5, с. 190].

На сьогодні це питання набуває особливої уваги у зв'язку із жорстоким убивством судді Фрунзенського району міста Харкова Володимира Трофімова, а також трьох членів його родини, що стало підставою для звернення Ради суддів України до органів державної влади щодо необхідності реального забезпечення та посилення державного захисту суддів і працівників апарату судів. Крім того, суддівська спільнота була вражена також загибеллю судді Вищого господарського суду України М. Михайлюка, судді Шевченківського районного суду міста Києва С. Зубкова та судді Київського апеляційного адміністративного суду О. Дурицької.

У зверненні Ради суддів України від 21 грудня 2012 року до органів державної влади щодо необхідності забезпечення державного захисту суддів і працівників апаратів судів зазначається про особливе занепокоєння щодо поширення випадків втручання у діяльність суддів, посягання на їх життя й здоров'я. Мають місце непоодинокі факти тиску на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу.

Правоохоронні органи, на які законом покладено обов'язок щодо забезпечення безпеки суддів і працівників апаратів судів, нерідко безпідставно залишають без реагування повідомлення про надходження погроз та інших протиправних діянь щодо суддів і працівників апаратів судів. Не виконуються повною мірою вимоги щодо негайного вжиття належних заходів за кожним випадком зазначених протиправних дій, усупереч приписам статті 18 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [6].

Відповідні факти вказують на відсутність в Україні механізму реального забезпечення захисту суддів, а отже, і присяжних, що визнано Радою суддів України. Органами державної влади не враховується, що судді та присяжні постійно перебувають у центрі правового конфлікту, зіткнення протилежних інтересів і пов'язаного з цим ризику, несуть значне психологічне навантаження, піддаються суспільному осуду, зазнають погроз, посягань на життя і здоров'я від учасників судового розгляду та інших.

Такий стан забезпечення державного захисту суддів і присяжних потребує вжиття необхідних заходів реагування, а також запровадження превентивних механізмів з метою

недопущення випадків тиску на них, наслідком якого може стати порушення вимог щодо неупередженого розгляду кримінального провадження й ухвалення незаконного судового рішення.

На сьогодні це питання є надзвичайно важливим, оскільки зовнішній вплив на позицію присяжних може реально позначитись на законності ухваленого ними рішення, а тому, у зв'язку із запровадженням у процесуальне законодавство інституту присяжних в Україні, мусить діяти належний механізм реалізації їх гарантій незалежності та недоторканності, який був би здатен реально захистити суддів і присяжних від стороннього впливу.

Відповідно до частини третьої статті 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого здійснюється судом присяжних у складі двох професійних суддів і трьох присяжних [2], які, відповідно до статті 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», під час розгляду й вирішення справ користуються повноваженнями судді та зобов'язані не розголошувати відомості, що становлять таємницю й охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати та закритого судового засідання [1]. Саме з метою забезпечення умов, які сприяли б виконанню цих обов'язків, відповідно до статті 367 КПК України, під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд. Суд має право перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу. Під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні [2].

Водночас на сьогодні в Україні очевидним є факт відсутності у місцевих загальних судах належним чином оснащених нарадчих кімнат, що забезпечували б можливість тривалого перебування в них складу суду упродовж процесу наради [7, с. 30]. Крім того, мають місце факти використання суддями своїх робочих кабінетів для ухвалення вироку, недотримання встановлених законом правил перебування в нарадчій кімнаті, а також розголошення суддями її таємниці [8], що призводить до підриву авторитету правосуддя в Україні, а також породжує суспільну недовіру до судового рішення.

Незважаючи на це, питання щодо забезпечення складу суду належними умовами та захистом від стороннього впливу під час ухвалення вироку свого відображення в чинному законодавстві України не знаходить. Особливо актуальною ця проблема є для функціонування суду присяжних, оскільки провадження з його участю здійснюється колегіально судом у складі п'яти осіб, троє з яких є пересічними громадянами, а тому, на відміну від професійних суддів, не пройшли перевірки щодо належного рівня особистих і моральних якостей, необхідних для неупередженого здійснення судочинства.

У зв'язку з тим, що закон вимагає неодмінного дотримання таємниці нарадчої кімнати протягом усього процесу обговорення сутності обвинувачення, а також враховуючи вимушену тривалість перебування в ній складу суду, що зумовлена особливою складністю розгляду такого виду проваджень, то, звичайно, нарадча кімната повинна бути спеціально облаштована та пристосована до можливого тривалого перебування в ній присяжних з метою запобігання незаконному впливу на них.

Отже, відсутність належних умов для роботи присяжних може спричинити виникнення певних процесуальних порушень. Але на сьогодні жоден суд в Україні таких умов не має. Ситуація ускладнюється відсутністю на рівні виконавчої влади розробок типових проектів будівель для нових форм судочинства, а глибока економічна криза призводить до неможливості, навіть за наявності таких розробок, втілення їх у життя. А з іншого боку, запровадження на підставі нового КПК України інституту присяжних виводить цю проблему на загальнодержавний рівень, а тому й має знайти підтримку зі сторони законодавчої та виконавчої гілок влади.

У зв'язку з наведеним вище, актуальними є й питання введення у кримінально-процесуальне законодавство України положень щодо обов'язковості облаштування нарадчих кімнат у місцевих загальних судах місцями для прийому їжі, відпочинку, туалетними кім-

натами, а також забезпечення таких кімнат охороною на момент перебування в ній складу суду під час виконання ним покладених на нього функцій. Зокрема, вирішення означеної проблеми можливе шляхом доповнення статті 367 КПК такими положеннями: 1. Нарадча кімната повинна бути оснащеною приміщеннями для прийому їжі, відпочинку та туалетною кімнатою. 2. Нарадча кімната під час перебування в ній складу суду для вирішення обвинувачення по суті повинна охоронятися.

Ефективність роботи суду присяжних також залежить і від оплати їх праці. Згідно зі ст. 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, передбачено виплату винагороди [1]. Оскільки присяжні на час виконання ними обов'язку зі здійснення правосуддя фактично прирівнюються до суддів, то відповідно й оплата їх праці має бути прирівняною до оплати праці суддів місцевих загальних судів, а прирівнений чинним законодавством України розмір їх винагороди до прожиткового мінімуму для працездатної особи фактично дискредитує їх роботу та функції у здійсненні правосуддя.

З метою забезпечення економії бюджетних коштів, виплату присяжним винагороди можна передбачити з інших джерел фінансування, наприклад, з коштів роботодавців, що також передбачалося у проектах Судових статутів 1864 р. Однак вказані положення свого часу отримали критичні відгуки та не були втілені в життя. Обґрунтовуючи необхідність проведення таких виплат саме за рахунок державних асигнувань, зазначалося, що виконання функцій присяжного в суді є громадським обов'язком, а тому й винагорода мусить виплачуватись державою [9, с. 396]. Окрім того, виплата присяжним винагороди за рахунок коштів їх роботодавців може призвести до неявки присяжних до суду у зв'язку із намаганнями роботодавцями уникнути додаткових витрат [10, с. 174].

Висновки. Варто виключити аргументи щодо неекономічності інституту присяжних, оскільки головна його ідея – це подальша демократизація суспільства та встановлення в державі верховенства права, а на вирішенні стоїть життя й доля обвинуваченого. Особливо при сьогоднішній напруженій ситуації в Україні та намаганнях законодавців створити реальний механізм незалежності судової гілки влади питання дорожнечі й другорядності суду присяжних узагалі варто відхилити задля побудови та реального панування в Україні верховенства права, оскільки міжнародний досвід визначає цей інститут як найвище надбання правосуддя й показник реального панування у країні закону і моралі, до компетенції якого певні країни в тому числі зараховують провадження щодо службових злочинів.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Спенс Дж. Настольная книга адвоката: искусство защиты в суде / Джерри Спенс. – М. : АСТ, 2009. – 352 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yport.inf.ua/zavershenie-sdelki-reshayuschiy.html>.
4. Теслов С. Особое мнение: решения судов присяжных не всегда справедливы / С. Теслов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orelsreda.ru/osoboe-mnenie-resheniya-sudov-prisyazhny-h-ne-vsegda-spravedlivy/>.
5. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : [монографія] / Р.О. Куйбіда. – К. : Атіка, 2004. – 288 с.
6. Звернення Ради суддів України до органів державної влади щодо необхідності забезпечення державного захисту суддів та працівників апарату судів від 21 грудня 2012 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/22474>.
7. Острійчук О. П. Про деякі проблеми забезпечення таємниці нарадчої кімнати в кримінальному судочинстві / О. П. Острійчук // Юридична газета. – 2012. – № 3.

8. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 18.12.2013 № 3543/дп-13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vkksu.gov.ua/ua/distsiplinarne-provadjennya/informatsiya-pro-prityagnennya-suddiv-do-distsiplinarnoi-vidpovidalnosti/informatsiya-pro-prityagnennya-suddiv-do-distsiplinarnoi-vidpovidalnosti-rishennya-za-2013-rik/>.

9. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / І.Я. Фойницький; под ред. А.В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996 г. – 607 с.

10. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : [вибрані твори] / М. М. Михеєнко; упоряд. В. Шибіко, М. Михеєнко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.

